

само. – Арк. 133; 18. Там само. – Арк. 130; 19. Там само. – Оп. 8. – Спр. 41; 20. Там само. – Оп. 8. – Спр. 8; 21. Там само. – Оп. 8. – Спр. 41. – Арк. 18, Оп. 22. – Спр. 37. – Арк. 20 зв.; 22. Там само. – Оп. 19. – Спр. 700. – Арк. 1, Оп. 22. – Спр. 37. – Арк. 4; 23. Там само. – Оп. 19. – Спр. 705. – Арк. 43; 24. Там само. – Арк. 21, 43; 25. Там само. – Арк. 22.

О.А. Коляструк

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ 1920-Х РР. У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Актуальність вивчення історії інтелігенції на сучасному етапі зумовлена низкою чинників, серед яких можна виокремити гносеологічно-світоглядні, науково-методологічні, політично-праксеологічні. Гносеологічне спонування продиктоване, по-перше, загальною необхідністю переосмислення і новітнього тлумачення минулого як для кожного покоління людей загалом, так і науковців, зокрема. «Історичні знання завжди відігравали і надалі відіграватимуть важливу роль у розвитку суспільства, насамперед, у часовій і просторовій орієнтації та ідентифікації його членів, – підкреслює відомий львівський історіограф Л. Зашкільняк. – Історія, зокрема її інтерпретація у суспільній свідомості, служила і служить підставою для формування світобачення як суспільства в цілому, так і його різних соціальних груп»¹. По-друге, оскільки інтелігенція традиційно зайнята продукуванням нових духовних цінностей і формуванням людини, а її історична свідомість пронизує всі сфери й рівні суспільної свідомості, то її саморефлексія має бути завершеною.

Наукові підстави нового історіописання інтелігенції зумовлені принаймні двома завданнями: по-перше, у радянській історіографічній спадщині проблеми інтелігенції не знайшли повного і об'єктивного осмислення через принизливе ставлення до неї як соціальної верстви; по-друге, потребою подолати відставання у вивченні феномену інтелігенції вітчизняною історичною наукою від зарубіжної (європейської).

Політичний аспект значущості нової історіографії міститься у необхідності подолання етатизму, політизації та ідеологізму. Глобальний ідеологічний переворот, що супроводжував розвал СРСР і водночас спровокував його, неминуче позначився на історіографії загалом і вивченні інтелігенції, зокрема².

За часів відновленої суверенної держави українська історіографія національної інтелігенції переживає серйозне оновлення і трансформацію. Аналіз її напрацювань кінця ХХ – початку ХХІ ст. дозволяє зробити висновок про зростаючий інтерес у суспільстві до проблем минулого і майбутнього національної інтелігенції. За період з 1991 по 2006 рр. відбулося понад 10 інтелігентознавчих конференцій різного рівня: міжнародних, всеукраїнських регіональних, проведені численні «круглі столи» про її роль в історії і культурі. Так, у червні 1996 р. у Дніпропетровській гірничій академії відбулась Міжнародна науково-теоретична конференція «Інтелігенція: суть, історичні долі, перспективи», в якій науковці визначили коло найактуальніших питань з історії інтелігенції. У Харкові науковці національного університету ім. В.Н.Каразіна та ХДПУ ім.Г.С.Сковороди плідно підтримують традицію вивчення інженерно-технічної інтелігенції, започатковану ще у радянські часи В.Літвіноюю і В.Шейком. Питанням духовного складника нації та її еліти зазвичай приділяють увагу науковці Донецька, як це відбулось і на міжнародних конференціях «Роль науки, релігії, суспільства у формуванні моральної особистості» (травень 2003), «Духовний розвиток як фактор морально-етичного формування особистості» (жовтень 2004 р.). В Одесі на базі національного політехнічного університету проведені чотири всеукраїнські конференції на загальну тему «Інтелігенція і влада», з 2001 р. тут розпочалося видання наукового журналу з такою ж назвою у трьох серіях: «Історія», «Політологія» та «Соціологія». У Вінницькому державному педагогічному університеті ім.М.М.Коцюбинського у жовтні 2004 р. відбулась I Всеукраїнська конференція на тему «Національна інтелігенція в історії та культурі України в ХХ-ХХІ ст.», що зібрала спеціалістів з різних регіонів України.

Проблеми історії інтелігенції постійно знаходять відображення на сторінках академічних видань і наукових вісників вищих навчальних закладів, міжвідомчих збірках. За приблизними підрахунками автора, їх питома вага становить 3-4% від загальної проблематики. На нашу думку, можна з певністю твердити, що сьогодні інтелігенція таки стала об'єктом інтенсивного вивчення українських науковців. Почали складатись дослідницькі пріоритети й зароджуватись наукові центри, хоча поки що не доводиться говорити про загальну концепцію інтелігентознавства. На жаль, ініційована на початку перебудови Інститутом історії АН ідея написання історії української

інтелігенції (зрозуміло, через призму розкриття соціальної єдності класів і груп радянського суспільства) виявилась нежиттєздатною і поки що не набула модифікації в суверенній Україні.

Вивчення історії інтелігенції отримало потужний імпульс передусім через загальну відмову істориків від класових пріоритетів, наявна в радянській історіографії лакуна швидко мала знайти своїх дослідників. Однією з виразних ознак пострадянської української історіографії, особливо на початковому етапі, було тяжіння до політичного оцінювання долі інтелігенції в радянський час. Під впливом загальної ревізії радянського минулого, що потужно розгорнулася у публіцистиці на порубіжжі 80-90-х рр., у історіографії національної інтелігенції відбулось активне заповнення «білих плям» і розкриття «темних сторінок» в її історії. Дослідницька енергія суспільствознавців виявилась суголосною загальнонаціональному пафосу критики несправедливостей сталінського режиму й репресій проти інтелектуальної еліти. Не уникали цієї тенденції й автори «Нарисів історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.)»³. Публіцистичний барвник був присутнім навіть у академічних виданнях⁴. «Тема репресій щодо інтелігенції була особливо благодатною, оскільки містила потужний емоційний заряд, була пов'язана з відомими особистостями й мала найбільший «ринковий попит»⁵, – пише відомий дослідник інтелігенції Г.Касьянов, який і сам, за його визнанням, у цей час не уникав загальної «реабілітаційно-репресивної» лихоманки. Впродовж 1992-1995 рр. вийшов цикл робіт Г.Касьянова про українську інтелігенцію⁶, що охоплював її історію з кінця ХІХ до 80-х рр. ХХ ст. і був задуманий автором як ревізія старих і нових стереотипів. Вперше в українській історіографії інтелігенція розглядалась як цілком самостійний і навіть самодостатній об'єкт дослідження, як «специфічна соціально-професійна група, зі своїми соціальними, соціально-психологічними, соціокультурними, етичними та іншими особливостями»⁷. Ці три монографії Г.Касьянова, по суті, були першим авторським проектом загальної концепції історії української інтелігенції. Автор орієнтував істориків на всебічне її вивчення, «оскільки саме вона в концентрованому вигляді відображає історію українського народу»⁸.

Другою визначальною рисою історичних праць українських дослідників про інтелігенцію 20-х рр. було ув'язування її історії з проведенням і наслідками радянської національної політики в Україні. Літературна, художньо-митецька, наукова, педагогічна інтелігенція розглядалась через призму національно-культурного відродження 20-х рр. і реалізації курсу українізації. Інженерно-технічна інтелігенція оцінювалась з огляду на її участь у процесах індустріалізації та реконструкції господарства в УСРР. На нашу думку, вектор національної спрямованості в історіографії 90-х рр. був зумовлений не тільки об'єктивацією державного суверенітету як такого, а й прагненням національних науковців подолати набуту за радянський період провінціалізацію української наукової школи. Контрастуванням долі національної інтелігенції (центр – УСРР) в умовах радянської обстоювалась її ідентичність, відшукувались резерви нескореності й опірності.

Огляд статей і дисертаційних досліджень цього періоду дозволяє твердити, що проблеми історії інтелігенції знаходились у руслі початкової загальної реконструкції національної історії, ще не мали предметно локалізованої самостійності, відповідно, доповнювали фактографічну характеристику і на основі винайдення нових документів, переосмислення відомих джерел сприяли виробленню нових теоретичних концепцій.

Отже, загальними тенденціями досліджень 1990-х рр. було широке використання нового документального матеріалу, залучення праць діаспори, перегляд радянських догм та стереотипів, прагнення до історичної неупередженості. Але, як виявилось, подолання радянських стереотипів історіописання було доволі непростим. Воно не вичерпувалось введенням табуьованої радянською методологією проблематики, спростуванням міфів і фальсифікацій, заповненням замовчуваних сторінок історії інтелігенції.

З середини 90-х рр. в Україні розпочалося більш поглиблене вивчення соціально-професійних груп інтелігенції. Чи не найбільше уваги дослідники присвятили питанням освіти і науково-педагогічній інтелігенції. В історіографічному аспекті були досить актуальними питання «рядянізації» вчительства⁹. Сучасні дослідники значно реалістичніше оцінюють темпи переходу вчителів на бік влади. Так, В.В.Масненко та І.Ф.Шаров доводять, що сприйняття ними нової влади, її більшовицької ідеології, а також основних цілей радянського культурного будівництва протягом 1921-1922 рр. масово ще не сталося, про реальний поворот можна говорити в 1924-1925 рр.¹⁰ В.В.Масненко в дисертаційному дослідженні, присвяченому суспільно-політичній позиції інтелігенції України 20-х рр., визначив основні параметри політичної диференціації освітян. Він відзначив, що, поряд зі збільшенням прихильників соціалістичного ладу, чіткіше визначилися групи, які, визнавши де-факто існуючий політичний режим, шукали альтернативні шляхи розвитку. Особливо важливим є висновок дослідника

.....
про те, що передчасно вести мову про прийняття вчительством наприкінці 20-х рр. ідей компартії. Слушним є зауваження, що погляди педагогів мали певне розмаїття і не вміщалися в офіційні ідеологічні схеми. У монографії В.В.Липинського «Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки» поруч з висвітленням проблем кадрової підготовки педагогів в Україні у 20-і рр. немало уваги приділено матеріальному забезпеченню і соціальному статусу освітян.

Монографія М.М. Кузьменка «Науково-педагогічна інтелігенція УСРР 20-30-х рр.: соціально-професійний статус та освітньо-культурний рівень» містить ґрунтовний історіографічний аналіз проблеми, розкриває форми, методи і завдання модернізації системи освіти в Україні, соціально-професійні та морально-психологічні особливості адаптації дореволюційної інтелігенції в умовах радянської вищої і загальноосвітньої школи, ставлення професорсько-викладацького складу інститутів до політики українізації, участь у діяльності органів цензури, матеріальне становище, пенсійне забезпечення та науково-теоретичну спадщину науковців вищої школи. Істотні зрушення відбуваються в історико-педагогічній науці.

Такі дослідники як М.В.Борисенко, О.І.Висовень, Н.В.Лощинська, О.А.Тарапон, М.А.Шипович вивчали літературно-мистецькі події в УСРР й участь в них інтелігенції. Т.О.Комаренко і М.А.Шипович у «Історичних зошитах» комплексно розглянули проблему взаємин радянської влади з художньою інтелігенцією у 20-і рр.¹¹ Дослідниці чітко визначили наскрізну мету більшовицької державної політики в галузі культури, простежили її еволюцію і виокремили її етапи. Невелика за обсягом, ця праця цікава влучними портретними характеристиками діячів мистецтва і літератури.

Історики С.Г.Водотика, Л.В.Матвєєва, А.Ю.Теодорович, О.В.Юркова присвятили свої дисертаційні дослідження вивченню діяльності історичних наукових закладів і установ у 20-і рр. Науково-дослідні історичні кафедри Д.Багалія і М.Грушевського стали об'єктами спеціальних наукових розвідок О.М.Богданишина і О.В.Юркової.

У незалежній Україні стало можливим неупереджене вивчення історії церкви і духовництва. Праці А.Л.Зінченка¹² про діячів української церкви містять глибокі особистісні характеристики і розкривають обставини життя не тільки церковників, а й мирян в умовах радянського режиму. До числа серйозних науковців, що зробили об'єктом своїх досліджень становище церкви і релігійних діячів, належать також О.М.Ігнатуша, Т.М.Євсєєва, А.М.Киридон, В.О.Пашенко.

У 90-і рр. в українській історіографії знову стало можливим подолання розмежування історичних доль наддніпрянської і західної інтелігенції як еліт одного народу. Першими дослідниками у цій царині стали О.Рубльов і Ю.Черченко¹³.

Однією з прикметних рис сучасної української історіографії інтелігенції є потужний розвиток такої її галузі як біографістика. Реалії творчого життя науковців, письменників, митців, інженерів, техніків, музейників, церковних діячів насамперед привернули увагу дослідників, які працювали над реабілітацією або поверненням їх імен до історії. Так, чималий внесок у цьому сенсі зробили С.Білокінь, Ю.Данилюк, О.Коваленко, М.Костриця, В.Марочко, О.Нестуля, Р.Піріг, О.Рубльов, П.Тронько та ін¹⁴. З'явилися ґрунтовні монографії про видатних діячів української історії та культури. Пальма першості цілком закономірно належить М.С.Грушевському. На основі архівних документів, копійкою дослідницької праці науковців вже опубліковані біографічні роботи про знаних дослідників Д.І.Багалія, В.Дурдуківського, М.Є.Слабченка, О.П.Новаківського та ін. Разом з тим, варто зазначити, що поруч з успішно прогресуючою біографістикою в Україні поки що не отримали визнання просопографічні дослідження.

Останнім часом поглиблений інтерес до проблем інтелігенції виявився у предметному вивченні не тільки її професійно-фахових загонів, а й у вивченні особливостей її функціонування у різних регіонах республіки. Місцеві краєзнавці і дослідники Волині, Поділля, Полісся, півдня України тощо провели низку науково-практичних конференцій, опублікували десятки статей про життя і діяльність своїх земляків. Одним з провідних осередків регіоналістики залишається Центр дослідження історії Поділля у м.Кам'янці-Подільському, очолюваний професором Л.В.Баженовим¹⁵. У ньому активно працюють такі дослідники краю як О.М.Завальнюк, О.Комарницький, В.А.Нестеренко, М.Б.Петров, В.О.Савчук, А.Ф.Суровий, А.Г.Філінюк та ін.

Підкреслимо також, що панування національної парадигми у пострадянських українських історичних працях йшло у парі з домінуванням позитивізму, що виявилось у виданні документальних збірок. Це передусім документи про історію Академії наук та її діячів, особливо про М.С.Грушевського. Втім слід визнати, що прихильники т. зв. «документальної школи» формували збірки за традиційним пріоритетом державницької чи суспільно-політичної історії. Досвід попередніх

десятиліть зумовив живучість такого способу уявлення про історію і спосіб її писання. Притаманна вітчизняній історичній школі 20-х рр. європейська тенденція соціального історіописання була призупинена насильницькою радянізацією історичної галузі. Це призвело до панування майже цілковитої теоретичної однорідності, а на сучасному етапі – до певної іконізації історичної концепції М.Грушевського. Я.Грицак, даючи оцінку національній історіографії початку ХХІ ст., зазначав: «Ми всі ще думаємо, що можна дати тільки одне вірне означення. Ми всі ще думаємо вслід за Грушевським, що можна пізнати „одну істину, яка нас визволить”»¹⁶. До останнього часу переважна більшість дослідників дотримується усталеної ієрархії джерел, і надалі вартісними визнаються оригінальні письмові документи, зосереджені в архівосховищах, сформованих у радянський час. Безумовно, їх достовірність й інформативність зумовлюється відповідністю часу і місцю освітлюваних подій, але їх об'єктивність і повнота потребують врахування й інших відомостей.

Лише наприкінці 1990-х – на початку ХХІ ст. стали видаватися документальні збірки іншого характеру, а саме: мемуари, щоденники, листування. Це створило можливість не тільки по-новому побачити й оцінити суспільно-політичні й державницькі процеси в Україні й участь у них інтелігенції, а й по-новому поставити дослідницькі питання до її історичного минулого, знайти невивчені реалії її життя не тільки офіційного і публічного, а й приватного, повсякденного. Так, вперше постали проблеми ментальних характеристик, духовних переживань, ціннісних орієнтацій, в тому числі релігійних, спроб опору тоталітаризації свідомості і життя тощо. Поза сумнівом, при портретуванні інтелігенції вітчизняні науковці й раніше вдавались до ілюстративного опису її матеріального становища і побуту, але робили це лише принагідно. На сучасному етапі з'явилися спеціальні дослідження з історії повсякдення¹⁷, в тому числі і автора даної статті¹⁸. Поза увагою дослідників поки що залишаються чимало сторін життя інтелігенції у 20-і рр.: способи організації сімейного побуту, товарисько-приятельські стосунки, приватні інтереси, проведення дозвілля, прояви девіантної поведінки. Поки що не стали ще предметом детального вивчення духовні збитки, яких зазнала Україна через недостатнє використання творчого потенціалу інтелігенції у 20-і рр. Важливою проблемою у висвітленні історії інтелігенції є розкриття причин її моральної деградації в умовах радянізації, переродження, конформістського пристосування, втрати провідних ознак верстви як совісті нації.

Підсумовуючи далеко не повний огляд сучасної української історіографії у галузі вивчення інтелігенції 20-х рр., можна погодитись з думкою багатьох спеціалістів, що вона, як і вся історична наука, має перехідний характер: від заідеологізованого історіописання в рамках радянського «марксистсько-ленінського» дискурсу до нових підходів, властивих світовій історичній думці¹⁹. На думку Я.Грицака, в українському пострадянському просторі можна говорити про співіснування трьох великих способів історіописання: 1) старого радянського, 2) нового національного (що в багатьох випадках продовжує традиції дореволюційних історіографій) і 3) найновішого, що радикально заперечує радянську схему, але водночас ставить під сумнів наукову вартість національної парадигми і пробує писати історію по-новому²⁰. Останню тенденцію почасти означають як модерністську. У сучасній історіографії історії інтелігенції 20-х рр. всі три тенденції є присутніми і яскраво виразними.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Зашкільняк Л. Виклики сучасної історіографії: світовий та український контексти // Україна модерна. – К.-Львів. – 2005. – Чис. 9. – С.7; 2. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція: проблеми вивчення і реінтерпритацій // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – Вип.8. – Вінниця, 2004. – С.12; 3. Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.): У 3-х кн. – К., 1994. – Кн.2. – С.10; 4. Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні (20-30-ті роки). – К., 1992; Шаповал Ю.І. У ті трагічні роки: сталінізм на Україні. – К., 1990; Касьянов Г. В., Даниленко В. М. Сталінізм і українська інтелігенція (20–30-і роки). – К., 1991; Репресоване «відродження»/ Упоряд. О.І.Сидоренко. – К., 1993; Табачник Д., О.Сидоренко. За стандартними звинуваченнями. – К., 1990; Реабілітовані історією. – К.- Полтава, 1992; 5. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція: проблеми вивчення і реінтерпритацій ... – С.17; 6. Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К.- Едмонтон, 1992; його ж. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ-ХХ ст.: соціально-політичний портрет. – К., 1993; його ж. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-х – 80-х років. – К., 1995; 7. Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років... – С.4; 8. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція на рубежі... – С.3; 9. Дровозюк С.І. Сільські вчителі у культурно-духовних процесах 20-30-х рр. ХХ с. (історіографічний аспект) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – Вип.8. – Вінниця, 2004. – С.34-42; 10. Масненко В.В., Шаров І.Ф. Вчительство та становлення радянської школи на Україні в першій половині 20-х років // Укр. іст. журнал. – 1990. – №12. – С.100-104; 11. Комаренко Т.О., Шипович М.А. Влада і літературно-мистецька інтелігенція

Радянської України: 20-ті роки ХХ ст. – К., 1999; ¹². Зінченко А. Ієрархи Української церкви. Митрополит Микола Борецький, Архієпископ Костянтин Кротевич. Митрополит Іван Павловський. – К., 2003; його ж. Визволитися вірою. Життя і діяння митрополита Василя Липківського. – К., 1997; його ж. Благовістя національного духу. Українська церква на Поділлі в першій третині ХХ ст. – К., 1993; 13. Рубльов О., Черченко Ю. Сталінщина і доля західноукраїнської інтелігенції. – К., 1994; Рубльов О.С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914-1939). – К., 2004; 14. Див. напр.: Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917-1941 рр.): Джерелознавче дослідження. – К., 1998; Репресоване краєзнавство (20-30-і роки). – К., 1991; Зневажена Клію. – К., 2005; Марочко В., Хіліг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929-1941). – К., 2003; Письменники радянської України. 20-30-і роки. – К., 1989; серія публікацій у «Історії України: Маловідомі імена, події, факти» за 1999-2005 рр. та ін.; 15. Баженов Л.В. Alma Mater подільського краєзнавства (Місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики ХІХ – початку ХХІ ст.). – Кам'янець-Подільський, 2005; 16. Михайло Грушевський і українська історична наука: Матер. наук. конф-ій, присвячених М.Грушевському. Львів, 24-25 жовтня 1994 р., Харків, 25 серпня 1996 р., Львів, 29 вересня 1996 р. – Львів, 1999. – С.305; Грицак Я. Українська історіографія. 1991-2001...–С.57; 17. Удод О.А. Про історію повсякденності // Бористен. – 2000. – №4; Кравченко П.М. Соціально-побутові умови на індустріальних будовах (20-30-ті рр.). – Вінниця, 1997; Молчанов В. Добробут освітан в Україні у ХІХ – на початку ХХ ст. // Історія України. – 2005. – №11 (411), березень. – С.1-2; 18. Коляструк О.А. До історії Одеського відділення Всеукраїнського комітету сприяння вченим (за документам ЦДАВО України) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – Вип.9. – К.,2005. – С.187-195; її ж. Про матеріальне становище наукових працівників Кам'янець-Подільського на початку 20-х рр. ХХ ст. (за матеріалами фонду 331 ЦДАВО України) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: іст. науки. – Кам'янець-Подільський, 2005.–Т.16(18).– С.559-567; її ж. До характеристики становища вінницької інтелігенції у 20-і рр.// Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. – Вінниця, 2005. – С.161-166; її ж. До характеристики повсякденного життя інтелігенції Кам'янець-Подільського у середині 20-х рр. ХХ ст. // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т.7. – С.255-261; її ж. Побутування подільської інтелігенції в умовах голоду 1920-х рр. // Політичні репресії та голодомори на Вінниччині в ХХ ст. у контексті національної пам'яті: Матер. обл. наук.-практ. коннф., 24 лист. 2005 р. – Вінниця, 2006. – С.12-127; її ж. До характеристики становища одеської інтелігенції у 20-і рр. ХХ ст. // Інтелігенція і влада. – Одеса, 2006. – Вип. 8; її ж. Матеріальне становище науково-педагогічної інтелігенції Києва у першій половині 20-х рр. ХХ ст. // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – Зб. ст. – Вип.10. – К., 2006; 19. Див.: Історична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи. Матер. Всеукр. наук. конф. (Харків, 15-17 липня 1995 р.). – Харків, 1995; Українська історична наука на порозі ХХІ ст. Харків. історіограф. зб. – Харків, 1997. – Вип.2.; Таран Л.В. Провідні тенденції світової історіографії ХХ ст. та проблеми кризи сучасної української історичної науки // УІЖ. – 1998. – №8; 1999. – №1; Реєнт О.П. Сучасна історична наука в Україні; шляхи поступу // УІЖ. – 1999. – №3; Українська історіографія на зламі ХХ-ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2004; 20. Грицак Я. Українська історіографія. 1991-2001...–С.66

О.М. Галамай

ВЗАЄМИНИ ЦЕРКВИ І ДУХОВЕНСТВА З ДЕРЖАВОЮ У 20-Х РР. ХХ СТ.: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Православ'я як найбільша конфесія відіграло важливу роль у суспільно-політичному житті не тільки Російської імперії, а й в житті України. Після жовтня 1917 р. Російська Православна церква (РПЦ) була вимушена, з одного боку, пристосовуватися до існування в умовах «войовничого атеїзму». З іншого, нова влада прагнула до ідеологічного панування у суспільстві та вживала відповідних заходів задля розколу православ'я. З цією метою радянські органи використовували існуючі, опозиційні РПЦ, течії (обновленство, Українську автокефальну православну церкву), а також займалися створенням нових угруповань (Діяльно-Христова церква, Братське об'єднання парафій Української автокефальної православної церкви тощо).

Питання кампанії з розколу Православ'я як частина загального розгляду державно-церковних відносин за часів радянської влади почало своє об'єктивне висвітлення лише наприкінці ХХ ст. Сучасну історіографічну ситуацію з цієї проблеми з'ясовували О. Ігнатуша, В. Силантьєв, О. Тригуб, А. Киридон¹.

Свій початок історична література з питань православ'я бере у 20-х рр. ХХ ст. і вирізняється двома напрямками: традиційно-консервативним і модерним. Представники першого обстоювали необхідність єдності й непорушності РПЦ попри політичні зміни, а другого – віддзеркалювали зміни у державно-політичному та релігійно-церковному житті. Цей напрям історіографії був представлений переважно публіцистичними виданнями церковно-клерикального спрямування та пропагандистською літературою радянських державних інституцій. Проблемою становища РПЦ переймалися її